

LUDWIK I BRZESKI JAKO INICJATOR PIERWSZYCH ZNANYCH BADAŃ WYKOPALISKOWYCH NA ZIEMIACH POLSKICH

Za najstarszą wzmiankę źródłową o badaniach archeologicznych na obszarze ziem polskich uchodziła dotąd w polskiej literaturze archeologicznej¹ opowieść Jana Długosza² o wykopaliskach w Nochowiu pod Śremem z r. 1416. Nie zwrócono dotąd jednak uwagi na starszą od niej wiadomość z tego zakresu, pochodzącą z końca XIV w. W dyplomatariuszu księcia brzeskiego Ludwika I na Śląsku zachowała się pod datą 25 maja 1390 r. lakoniczna wzmianka o wypłaceniu przez księcia sumy 4 groszy, 3 denarów: „fossatoribus qui in Riczschin foderunt querendo episcopos“³. Notatka powyższa, wzmiankująca o jakichś wykopaliskach podjętych w celu odnalezienia biskupów, wymaga wyjaśnienia, i to zarówno co do miejsca, jak i celu wspomnianych prac.

Nazwę miejscowości „Riczschin“ wymienioną w przytoczonym tekście utożsamia się z nie istniejącą dziś miejscowością Ryczyną, położoną ongiś około 10 km na północny zachód od Brzegu. W okresie wczesnego feudalizmu istniał tam gród kilkakrotnie wzmiankowany w źródłach XII i XIII w.⁴ Czas powstania grodu nie został bliżej ustalony. Według hipotez niektórych badaczy był to gród czeski, strzegący przeprawy przez Odrę w okresie przynależności Śląska do Czech w X w. W tym okresie gród ryczyński leżał prawdopodobnie na lewym brzegu Odry, a dopiero później został przeniesiony na prawy brzeg⁵. W XIII w. był siedzibą kasztelanów⁶. Gród ryczyński upadł w nie określonym bliżej czasie na początku XIV w. W r. 1340 już nie istniał, skoro dominikanie z Brzegu otrzymali wówczas część ogrodu na górze zamkowej z fosami w Ryczynie⁷. W Ryczynie istniał także kościół parafialny, wzmiankowany wprawdzie dopiero w r. 1294⁸, ale niewątpliwie znacznie starszy. W literaturze uchodzi nawet za jeden z najstarszych kościołów na Śląsku.

Pierwotnie była to może kaplica grodowa. Ostatnia wzmianka o kościele ryczyńskim zachowała się z r. 1464. Być może uległ zniszczeniu w toku walk Macieja Korwina z Polską w r. 1474⁹. Obok grodu istniała także wieś tej samej nazwy, która

¹ J. Kostrzewski, *Dzieje polskich badań prehistorycznych*. Poznań 1949, s. 2—3; J. Miśkiewicz, *O garnkach, które same „rodzą się“ w ziemi*. Dawna Kultura 1955, nr 2, s. 78.

² *Dzieje polskie*, księga XI. Op. om. t. V. Kraków 1869, s. 178—9.

³ *Scriptores rerum Silesiacarum*, t. I, Wrocław 1835, s. 157, p. 6; Rössler R., *Urkunden Herzogs Ludwig I von Brieg*, *Zeitschrift d. Vereins f. Geschichte u. Altertum Schlesiens*, t. II, zes. 2 (1872), s. 444.

⁴ *Kronika Kosmasa* w l. 1093, 1102, 1109 (lib. III, c. 1, 16, 27); *Bulla Hadriana IV dla biskupstwa wrocławskiego z r. 1155 (Trecen)*, *Cod. dipl. necnon epistularis Silesiae*, t. 1, 1, Wrocław 1951, nr 35, s. 86 (tamże zebrana szczegółowa literatura).

⁵ K. Eisterl, *Historische Burgwallforschung im Kreise Brieg*, *Altschlesische Blätter*, IX (1934), nr 1, s. 5.

Przypuszczenie powyższe zdaje się potwierdzać fakt, że na terenie grodziska ryczyńskiego nie znaleziono starszych zabytków jak XI—XII w. (G. Raschke, *Das Alter der frühgeschichtlichen Wehranlagen von Oberschlesien*, *Altschlesische Blätter*, XII (1937), nr 5/6, s. 136). Natomiast na terenie grodziska pierścieniowego, położonego na lewym brzegu Odry (w obrębie granic wsi Lipki, pow. brzeski), odkryto starsze zabytki (Raschke, o. c., s. 138). Być może grodzisko w Lipce jest śladem po pierwszym grodzisku ryczyńskim.

⁶ K. Schönwälder, *Geschichtliche Ortsnachrichten von Brieg und seinen Umgebungen*. Brzeg 1845. Cz. 1, s. 344.

⁷ „in monte castrum cum fossato“. *Codex diplomaticus Silesiae*, t. IX (1870), nr 105.

⁸ E. Michael, *Die schlesische Kirche und ihr Patronat im Mittelalter unter polnischem Recht*, Görlitz 1926, s. 175; *Wezwanie nieustalone*. Por. H. Neuling, *Schlesiens Kirchorte u. ihre kirchlichen Stiftungen bis zum Ausgange des Mittelalters*, 2 Auflage. Wrocław 1902, s. 260.

⁹ Michael, o. c., s. 62. W r. 1474 znaczna armia polska wkroczyła na Śląsk. Po zajęciu Byczyny, Kluczborka i Oleśnicy oddziały polskie sforsowały Odrę i podsunęły się pod Wrocław. Działania wojenne toczyły się wówczas i w okolicy Brzegu, tak że istnieć możliwość, że dotknęły one także Ryczynę. Por. K. Piwarski, *Historia Śląska w zarysie*, Katowice—Wrocław 1947, s. 138.

przetrwała do końca XV w.¹⁰. Dziś zachowało się tylko okazałe grodzisko w lesie. Do upadku grodu ryczyńskiego przyczynił się niewątpliwie rozwój pobliskiej osady targowej w Brzegu¹¹, która w r. 1248 otrzymała prawa miejskie. Około r. 1300 wzniesiono w Brzegu zamek, który od r. 1311 stał się stałą rezydencją książąt brzeskich, a miasto stolicą księstwa brzeskiego¹². Ośrodek militarny i administracyjny przeniósł się wówczas ostatecznie z Ryczyny do Brzegu.

Z historią Ryczyny łączy się też tradycja o rezydowaniu tamże biskupów śląskich. Głosi ona, że stolicą diecezji śląskiej po jej utworzeniu w r. 1000 był najpierw Smogorzew, następnie omawiana Ryczyna, a dopiero około r. 1051 Wrocław¹³. Wiadomość o tej tradycji pierwszy zamieścił Piotr z Byczyny, kanonik kolegiaty św. Jadwigi w Brzegu, autor Kroniki książąt śląskich, w dodanej do tejże kroniki „Institutio“, której przedmiotem są dzieje biskupów wrocławskich¹⁴. Najprawdopodobniej z owych „Institutio“ tradycja o trzech siedzibach biskupów na Śląsku weszła do licznej grupy katalogów biskupich, a także była wykorzystana przez Jana Długosza¹⁵. Jest rzeczą bardzo charakterystyczną, że Piotr z Byczyny, autor „Institutio“, należał do kół dworskich Ludwika I brzeskiego¹⁶. Prowadzi to do wniosku, że zarówno wiadomość zapisana przez Piotra z Byczyny, jak i lakoniczna notatka o pracach w Ryczynie mają wspólną podstawę. Była nią niewątpliwie zachowana na dworze Ludwika II w końcu XIV w. tradycja, głosząca, że w Ryczynie panowali kiedyś biskupi śląscy. W tym świetle treść notatki staje się jasna. Zagadkowe prace prowadzone w Ryczynie w r. 1390 mogły mieć na celu tylko odnalezienie szczątków biskupów, a zarazem sprawdzenie prawdziwości tradycji przy pomocy badań wykopaliskowych. Z tych względów możemy zaliczyć notatkę z r. 1390 za najstarsze świadectwo o pracach wykopaliskowych, nie tylko na Śląsku, ale w ogóle na terenie ziem polskich. Nie wiemy, w jakim miejscu w Ryczynie prowadzone były badania. Czy objęły one teren dawnego grodu (jak już wspomnieliśmy, gród ryczyński upadł z początkiem XIV w.), czy raczej koło istniejącego jeszcze wówczas kościoła parafialnego w Ryczynie. Nie znamy także rezultatów tych badań. Może przyszłe badania nad dziejami Ryczyny rzucić nieco szczegółów na to zagadnienie.

ANDRZEJ WĘDZKI

POLSKOŚĆ DWU OSTATNICH PIASTÓW OPOLSKICH

W makiecie pierwszego tomu Historii Polski przygotowanej przez Instytut Historii PAN, omawiana jest sprawa znajomości języka polskiego u ostatnich Piastów opolskich. Na stronie 254, część II, znajdujemy tam bardzo słuszne stwierdzenie, „że jeszcze pod koniec w. XIV Mikołaj III opolski nie rozumie ani słowa po niemiecku“.

Sformułowanie to, w świetle nowych źródeł archiwalnych może budzić jednak pewne zastrzeżenia. Mówiąc bowiem, że Mikołaj II, ścieży 27 czerwca 1497 r. w Nysie,

¹⁰ Eistert, o. c., s. 5; G. Stenzel, Geschichte Schlesiens. Cz. 1. s. 16. Wrocław 1855.

¹¹ W. Dziewulski, Brzeg przedlokacyjny, Sobótka IX (1954), nr 1, s. 131—7.

¹² Deutsches Städtebuch, t. 1, s. 724.

¹³ W nauce przyjął się pogląd, że trzech stolic biskupich na Śląsku w kolejności podanej powyżej nigdy nie było, gdyż jedyną stolicą był od samego początku, tzn. od r. 1000 Wrocław. Natomiast niektórzy uczeni dopuszczają możliwość, że w czasie powstania ludowego i najazdu Brzetysława czeskiego w pierwszej połowie XI w. biskup wrocławski uciekając z Wrocławia szukał schronienia w grodzie ryczyńskim i tam mógł życie zakończyć. O. Balzer, Stolice Polski, Lwów 1916, s. 36—7; T. Silnicki, Dzieje i ustrój Kościoła katolickiego na Śląsku do końca XIV w. Warszawa 1953, s. 29—30.

¹⁴ Scriptores rerum Silesiacarum. T. 1 (1835), s. 157.

¹⁵ T. Silnicki, o. c., s. 30.

¹⁶ W. Schulte, Die politische Tendenz der Cronica principum Polonie. Darstellungen und Quellen zur Schlesienschen Geschichte. T. 1 (1906), s. 173—6.